

ДВА КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИКА ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

Доц. д-р Камен Лозев

Всяко ново терористично нападение води до нови пакети по сигурността. ...Смятам, че само политика със здрава етична основа ще ни помогне да намерим правилния отговор. Време е да помислим за това. Стрелките на часовника се въртят.

Гюнтер Ферхойген¹

Като всеки наскоро възникнал и бързо развиващ се процес Европейската политика за сигурност и отбрана (ЕПСО) е обречена да бъде предмет на горещи спорове и различни оценки. В дискусиите на политическите коментатори тя се разполага в най-разнообразни контексти и се вплита в сложни и често далеч от реалността сюжети.

По-долу ситуирам ЕПСО в два контекста, които условно наричам *хронологически* и *етико-политически*, в опит да изясня специфични моменти от нея, както и аспекти от философията, породила създаването ѝ. В предварителен план отбелязвам, че опитите ми за анализ са до голяма степен повлияни от чудесните есета на Цветан Тодоров и Робърт Кейгън², с изводите на които невинаги съм съгласен.

I

Европейците си спомнят с известна носталгия за онази позиция на удобна безотговорност, характерна за последните 40 години. (к.а. – К.Л.)

Полк. Анри Георгиев³

¹ Ферхойген, Гюнтер. Европа в криза. За преосмисляне на европейската идея, С., „Български бестселър“, 2006, с. 153.

² Съответно Тодоров, Цветан. Новият световен безпорядък (размисли на един европеец), С., Изток-Запад, 2003, и Робърт Кейгън, За рая и силата. Америка и Европа в новия световен ред, С., Обсидиан, 2003.

³ Лекция на тема „България и европейската политика за сигурност и отбрана“, изнесена на семинара „Интеграцията на България в Европейския

1. „Хронологически“ наричам контекста на появата на ЕПСО точно в края на 90-те години. Възникването ѝ в този момент, разбира се, не е случайност, но същевременно не смятам, че ЕПСО е плод на „желязна необходимост“, че се появи закономерно като природно явление. Проникновени изследователи вероятно ще открият множество фактори на нейната *детерминираност*, но онова, което ми се струва безспорно, е възникването ѝ *като реакция*, реакция най-вече на развихрените „бесове“ в самата Европа, същата Европа, в която всяка заплаха за война според бащите на Европейския съюз ще бъде изтръгната. Разпадането на бивша Югославия и събитията след това имаха за европейците шоково-отрезвителен ефект, отвори широко очите им за реалността. Балканите станаха ново „откровение“ за тях, дошло не от небесата, а от собствения им континент. Онези, които доскоро смятаха, че в Европа дори само дишането на въздуха означава, че дишаш мир и цивилизация, трябваше да си припомнят отново ужасите, позабравени от времето на Втората световна война. Сребреница, Сараево, Кравице, Братунац и още десетките опожарени, обезлюдени, сринати до основи села в Босна и Херцеговина нагледно показаха потенциала на крайния национализъм и нравите, които все още битуват под носа на цивилизована Европа.

2. Декларацията на Блеър и Ширак от Сен Мало в края на 1998 г. е всъщност най-важната европейска реакция на кризите в бивша Югославия. Тя е фактическото начало на ЕПСО и показва, че Европа е в състояние да изпълни с много реализъм и военна сила отговора си на всякакви прояви на откровен геноцид и дръзко погазване на човешките права.

3. Изненадаха ли събитията в Западните Балкани европейците? Подготвен ли бе Европейският съюз за експлозията от зверства, убийства и насилия в разпадащата се югофедерация? Отговорите са взаимосвързани: според мен изненадата и за Европа, и за света бе пълна – конфликтът ескалира толкова бързо, че първата реакция на ЕС бе смесица от възмущение и неразбиране, съчетани с парализа на всякакви действия или

съюз и НАТО – принос към изграждане на обединена Европа“, организиран от Американския университет в България, 13-14 ноември, Бургас.

по-скоро *противодействия*. След това дойде реакцията на рационално равнище заедно с въпроса: отговорни ли сме за ставащото; трябва ли да вземем отношение към него? Дали да последваме съвета на Бисмарк, според когото „целият Балкански полуостров не заслужава костите на един-единствен по-мерански гренадир“⁴, или с решителни действия да покажем, че в края на XX век Старият континент е наложил *абсолютна забрана* над определени дейности? Европейските ценности, основата на Евросъюза, посочиха без уговорки положителния отговор на този въпрос. И тогава дойде ред на най-трудния въпрос: готови ли сме всъщност да предприемем действия, съответно *противодействия*?

Колкото повече се осъзнаваше това последно питане, толкова по-неловка ставаше ситуацията за европейците: пред лицето им бяха две реалности – от една страна, геноцидът в бивша Югославия, безспорно най-голямото предизвикателство за западния свят след Втората световна война, а, от друга, очевидната безпомощност на Европейския съюз да предприеме каквото и да е поради липсата на ефективни механизми и военни формирования за реакция на кризи, за разгръщане на спешни операции, каквито конкретната обстановка изисква⁵.

⁴ Вж. Ферхойген, Гюнтер. Цит. съч., с. 139.

⁵ В случая е интересно да се отбележи и безпомощността на ООН: малко преди клането в Сребреница през лятото на 1995 г. леко въоръженият холандски батальон, действащ под егидата на ООН, за да охранява града, дава убежище на около пет хиляди мюсюлмани в своята база. Разгневени, командосите на Ратко Младич залавят 20 холандци и ги държат като заложници. „При преговорите с Младич командването на батальона ... обещава пълно съдействие на сърбите. Младич освобождава заложниците. На 12 юли полк. Том Кареманс заповядва на своя заместник полк. Роберт Франкен да изпразни базата от бежанците, тъй като има уверението на сърбите, че те ще бъдат извозени до мюсюлманските територии. Наистина пристигат много автобуси. Хората започват да излизат, но още на портала сръбските войници отделят жените и децата от мъжете. Холандците дори им съдействат за това. Много от мъжете молят „сините каски“ да ги спасят, но брутално биват изтласкани навън. Когато операцията свършва, миротворците започват голямо парти заради края на опасността. Всички мъже, отделени от базата, по-късно са ескортирани. Първо ги затварят в училища и празни стопански постройки. Качват ги на автобуси и камиони на малки групи и ги закарват до оп-

4. Едва ли ще сгреша с твърдението, че кризата в бивша Югославия отекна и като криза в Европейския съюз. Деветдесетте години нагледно и неколкократно показаха пълната безпомощност на ЕС в извънредни ситуации. Безпомощност, която очевидно е пряко следствие от дълголетната позиция на „удобна безотговорност“, донякъде натрапена на Европа от обстоятелствата на Студената война и специфичното разпределение на отговорностите между нея и Америка. Така преценена, Декларацията от Сен Мало (1998) и стартът на ЕПСО бяха реакция на двойна криза – тази в Югославия, но и на запад от нея. Макар и здравословна, реакцията бе много закъсняла – ЕС не може да се справи и с кризата в Косово. Впрочем нещо в тона на Декларацията Блеър–Ширак също говори за закъснението. Тонът е повече настоятелен и императивен, изпълнен с очаквания в бъдещето, а не констативен, аналитичен, фокусиран в наличните реалности. За да може да се чуе гласът на Европа в световните дела, настояват заедно Блеър и Ширак, трябва да се развие онзи компонент на Общата външна политика и политиката за сигурност, наречен *политика на отбраната* (Defence Policy). В точка 2 на Декларацията е формулирана целта на ЕС в това отношение:

„2. За тази цел съюзът трябва да притежава капацитета за самостоятелно действие, подкрепено от надеждни военни сили, средствата за вземане на решение да ги използва и готовността да го направи, за да реагира на международни кризи.“⁶

5. Тезата за раждането на ЕПСО *като реакция* изисква да отправим поглед и към Съединените американски щати и съответно към НАТО. Няма как тази важна инициатива на ЕС да подмине контекста на евроатлантическите отношения. Освен всичко друго ЕПСО е реакция и на една истина, която винаги е била известна, но която, средата на деветдесетте години брутално оголи: евросъюзът е не просто безпомощен ефективно

ределени места, старателно подготвени за масови гробове. Стрелят по тях, докато войниците получават рани от спусъците, които са натискали. Никаква милост, никаква човещина. Като на война.“ Вж. подр. статията на Емил Спайски „Сребреница – гробът на масовите грешки“, в. „Сера“, 08.11.2005 г.

⁶ Вж. <http://www.atlanticcommunity.org/Saint-Malo%20Declaration%20Text.html>.

да действа по време на кризи, *но е напълно зависим от Америка по време на кризи, засягащи Европа.*

Споделям гледната точка, че донякъде причината за геноцида и изобщо за ескалирането на въоръжените конфликти на територията на бивша Югославия е своеобразното „премерване на силите“ по време на кризата между мощните организации – ООН (Съвета за сигурност), ЕС, НАТО. „Състезанието“, естествено, се разигра за сметка на погълнатите от войната жертви. ЕПСО трябва да обезсмисли в бъдеще подобни „състезания“ като адекватна реакция на европейците, – най-малко там, където намесата на Европа се е оказала задължителна. Струва ми се, че такова е съдържанието на понятието „спокойна сила“, за която размишлява Цветан Тодоров⁷ – сила, която ще направи Европа по-самостоятелна в действията и същевременно ще хармонизира отношенията с Америка и НАТО.

6. Средата на 90-те години показва колко парадоксална и неприемлива е подминаваната често със снизхождение дефиниция на Европейския съюз като „гигант в икономиката и лилипут във военната област“. ЕПСО е призвана да запрати тази дефиниция в миналото. Чрез нея европейските ценности получават необходимата подкрепа на силата и като напускат Кантовата тишина на кабинетите, сред която са родени, навлизат с реална тежест в реалния свят, за да бъдат значим фактор в повседневния живот.

⁷ Вж. главата „Една спокойна сила“, Тодоров, Цветан. Цит. съч., 71–81.

II

Европа все повече се превръща в проект за благосъстояние и прогрес.

Гюнтер Ферхойген⁸

Политика, основаваща се единствено на превъзходството на силата, би могла да се смята за неморална.... Европа ще може също да проправи път към спокойната употреба на силата, а нейните плодове не са за подценяване.

Цветан Тодоров⁹

1. Вторият и според мен *по-важен* контекст, в който Европейската политика за сигурност и отбрана може и трябва да се обсъжда, е *етико-политическият*. На пръв поглед може би изглежда, че в случая недопустимо смесвам две разнородни и ясно обособени области или че съм на път да морализирам политиката, още повече че става дума за политика за сигурност и отбрана. С готовността да поема негативите от подобен подход все пак настоявам, че ситуирането на ЕПСО в етически контекст е нужно и обосновано. Първо, защото индивидуалното съзнание преценява всяка политика в най-общите понятия „добро“ и „зло“. Тази непосредствена, първоначална нравствена оценка обагря всяко допълнително рационално знание и тежее върху всичко научно впоследствие. Второ, ЕПСО се вписва в общата рамка на външната политика на ЕС, но има особено значение като своеобразно *послание* към външната среда на съюза. Амбицията на ЕС е да бъде глобална сила, която оказва въздействие с факта, че е грандиозен *привлекателен и успешен проект за мир и благоденствие*; ето защо ЕС разчита най-вече на *примера*, който дава, за да въздейства. Щом е така, очевидно нравствените измерения на всичко, което върши, са изключително важни. И третото съществено обстоятелство, диктуващо ситуирането на ЕПСО в етически контекст, идва от факта на вече сложилата се традиция ЕС едва ли не във всичко да се съизмерва със Съединените американски щати, в това число и в стратегическата и военната област. Етическият ракурс на анализа за пореден път

⁸ Ферхойген, Гюнтер. Цит съч., с. 16.

⁹ Тодоров, Цветан. Цит. съч., с. 38, 80.

ще констатира, че доброто и силата невинаги вървят заедно и че аршинът на силата не е задължително аршин и на доброто. Днес тази констатация е много актуална „баналност“, когато мислим за военно-стратегическите усилия на Европа и Америка. Въсъщност двата подхода към сигурността – европейският и американският – представят на света две различни възможности за избор на начина, по който могат да се решават сложните международни въпроси.

2. ЕПСО по своята природа е живо олицетворение на Европейския съюз като начинание. Тази специфична политика е призвана да идентифицира *съвременния европейски почерк* при разрешаването на конфликти. „Европейското обединение е замислено от самото начало като проект на мира“, пише в книгата си Ферхойген и добавя: „В действителност ЕС е една история на успеха без аналог.“¹⁰ Въсъщност това е солидната „етическа“ основа на всички политики на ЕС, но с оглед на спецификата на политиката за сигурност и отбрана тук е на лице и схващането за така наречения европейски „цивилизационен ефект“, за това, че европейците могат да изнасят в съседните региони както политическа и стопанска стабилност, така и сигурност. Това не е идеализъм, голо морализиране или *wishful thinking* (пожелателно мислене): със своя солиден икономически и политически потенциал Европа днес е в акция по целия свят, тя действително е глобална сила, един от главните фактори на световната арена.

За съжаление не живеем в мирни времена и затова Европа е призвана да предаде и разпространи уникалния си опит на света в усилие да го умиротвори и стабилизира. ЕПСО като една от трансмисиите на Европа към външния свят е основана на две философии – *на примера* и *на мира*. Философията на мира е по същността си *поперрианска философия*, философия на *критическия рационализъм*. Няма съмнение, че така нареченото *piecemeal social engineering* (частично, поэтапно социално инженерство) на Карл Попър и подходът на Жан Моне са

¹⁰ Вж. Ферхойген, Г. Цит. съч., с. 25, 31.

еднотипни методологии. В това отношение си струва да приведем откъс от книгата на Паскал Фонтен:

„През юли 1943 г. в Алжир пристига от Лондон Етиен Хирш. Той току-що е влязъл в екипа на Моне. Една сутрин го намира наведен над една карта в момента, когато зашрихова Рур, Лотарингия, Люксембург, Кампин и Боринаж.

– Какво правите? – го питам.

– Ето тук – ми отвърща той – са концентрирани необходимите за воденето на война суровини – въглищата и стоманата. Необходимо е да се откъснат тези територии от държавите, които ги притежават, и войната ще стане невъзможна.“¹¹

Точно както Попър настоява, че основният въпрос на всяка социална политика не трябва да е „Как да направим хората щастливи?“, а „Как да се справим с очевидните страдания и социални злини?“¹², така и Моне не се пита „С какви средства ще направим мира *възможен*?“, а „С какви средства ще направим войната *невъзможна*?“. Това *изместване на фокуса* според мен е изключително важно; смислово то е *всичко*. Защото „убиването, унищожаването на войната“, какъвто е девизът на Обществото на народите след Първата световна война, действително е универсална задача, която може да оправдае военна мисия в дадена страна. Какъвто обаче не е случаят с девиза за „установяването на демокрация от западен тип“ като оправдание за военна мисия в дадена страна. „Спокойната“ сила Европа няма да допусне ангажиране в ситуации, които водят до парадоксите, с които се сблъсква интервенцията на САЩ в Ирак. Чрез своята политика за сигурност и отбрана европейците изнасят най-вече превенция на войната и уникален опит, основан на ценности, които не могат да се наложат със сила. Макар и военна по своя характер, ЕПСО е заредена с етически и политически заряд, който може да се освободи навсякъде,

¹¹ Фонтен, П. Жан Моне – вдъхновителят, „Европейски диалог“, С., 2004, с. 49.

¹² Вж. Попър, К. Отвореното общество и неговите врагове. т. 1, Фондация „Отворено общество“, С., 1993, с. 68.

но главният канал за това освобождаване е примерът, добрите практики и желанието те да се усвоят и приложат съгласно местните условия.

3. Днес все по-ясно отеква гласът на онези, според които основната задача на международната политика е *обуздаването на най-силния играч в света*. Това твърдение очертава две реалности – има най-силен играч в света, от една страна, и, от друга, той е необуздан, прави каквото си иска, без да се съобразява с когото и с каквото и да е. Става дума, разбира се, за Съединените американски щати.

Що се отнася до първата реалност, тя е „безпоощадно вярна“: във военно отношение светът не е многополюсен, а еднополюсен. Никой днес не притежава военната мощ на САЩ – достатъчно е като аргумент да припомним, че само преди дни президентът Буш поиска от Конгреса военен бюджет за 2007 г. от 481 млрд. долара, което е 2.5–3 пъти повече от „военния бюджет“ на ЕС, преценен като сумата от военните бюджети на всички страни членки. Тази реалност, военното превъзходство на САЩ над всяка страна в света и вероятно над всички страни взети заедно, просто не може да се дискутира.

Такава ли е и втората реалност? Могат ли САЩ да направят всичко, каквото пожелаят? „Видя се също, че САЩ могат много, но не всичко, още по-малко сами“, казва Ферхойген¹³. Контратеза на това издига Робърт Кейгън: „Повърхностното твърдение, че Съединените американски щати „не могат да си позволят да действат сами“, е по-скоро хвърлена с надежда банална фраза, отколкото отражение на реалността.“¹⁴

Как се стигна до тази странна реторика? Откъде се взе това противоположно мислене (по редица въпроси) между съюзниците – европейци и американци? В опит да отговори Кейгън интерпретира последните 55–60 години от историята на Европа като история на непрестанното ѝ отслабване и отстъпление във военно-стратегическата област на фона на непрекъснатото разширяване на стратегическия ареал на Съединените американски щати. Това обективно развитие, тази *логика* е в

¹³ Ферхойген, Г. Цит. съч., с. 141.

¹⁴ Кейгън, Р. Цит. съч., с. 46.

основата на днешното американско стратегическо мислене и действие, казва той. Фактологично едва ли може да се спори с Кейгън – САЩ на два пъти помогнаха на Европа да излезе от кризите, заплашващи я от саморазрушение; двете световни войни опустошиха напълно стратегическата мощ на Европа и по отношение на отбраната я поставиха в зависимост от Америка. Европейската интеграция стана възможна благодарение на американските гаранции за сигурност в условията на Студената война; сложилото се разделение на труда тогава направи от Европа „военен пигмей“ в сравнение с Америка и вече е невъзможно да се говори за „догонване“ или за „паритет“. Ето защо, в интерпретацията на Кейгън, Америка сега „се радва“ на своите постижения и се стреми да извлече дивидента от тях, което обяснява и поведението ѝ.

Противно на тази интерпретация на последните 55–60 години мога да предложа и друга. Ключовата дума тук е „капан“: като приемат специфичното „разделение на труда и отговорностите“ с Европа (трябва да се признае първоначалното благородство и щедрост на Съединените американски щати, което Западна Европа винаги помни и за което винаги ще е благодарна), САЩ, съзнателно или не, влязоха в своеобразен *капан*, капана на огромната военна индустрия, която задава не просто определена икономическа логика и разпределение на националното богатство, но формира и определен тип мислене и поведение. А когато военната индустрия и нейните интереси определят поведението на международната сцена, нещата не стоят добре.

В сравнителен етически план може да се каже, че за европейците времето на „удобна безотговорност“ съвсем не е *безвремие*: за последните 50–60 години Европа не само се изправи икономически до степен на глобална икономическа сила, но дълбоко преосмисли своето минало, преодоля раждащия непрестанни конфликти националистичен манталитет и реализира такова интегриране на икономиките и политиките на страните, че сега за ЕС се говори като за чудото на ХХ век. По отношение на своето мислене и мъдрост, на *изграждането на капацитети за намиране на консенсус и търпеливо разрешаване на противоречията* европейците постигнаха неща, които

американците почти не разбират. За тях *капанът на силата* съдбоносно щракна в поведението им на едноличен съдник в международните дела. В етически план военната свръхмощ играе лоша шега, в това число и по отношение на националната сигурност на Америка.

Кейгън едва ли не „обвинява“ европейците за това, че са останали слаби във военно отношение, което според него е причината да не разбират поведението на американците, но истината е, че всъщност той самият не разбира възприетата и следвана от европейците философия, която в икономиката и политиката произведе чудесата, впечатляващи всички. И ако трябва европейците да бъдат „обвинявани“ за нещо, и ако трябва наистина да съжаляваме за нещо, то това е фактът, че във военно отношение светът сега е еднополюсен, а антиамериканизмът, като никога до днес, е толкова силен и разпространен по света.

4. Има нещо *тъжно* и същевременно *опасно*, когато оприличават Америка на „човека с чук, за когото всички проблеми изглеждат като гвоздеи“¹⁵. Тъжното е, че тази метафора се появява именно сега, в началото на двадесет и първи век, и че се отнася до Съединените американски щати и до поведението им на международно равнище. Опасното е, че човекът с чук е единственият в групата, в която никой друг не притежава чук. Колкото и да се мъчат другите да убедят човека с чук, че в света има не само гвоздеи, че всъщност проблемите са много по-разнообразни и че освен с чука разполагаме и с други средства да ги разрешим, човекът с чук продължава да вижда единствено гвоздеи, които трябва да се забият с удари. Подобно „зрение“ за света действително е разбираемо, защото, ако бездейства чукът, как останалите ще научат колко силен е той?

Кейгън онагледява ситуацията още по-живописно: представете си, съветва той, че попаднете в гора, в която живее мечка, и в себе си имате единствено нож. Какво ще бъде поведението ви? Най-вероятно, предполага той, ще се сгушите тихо в някоя хралупа с надеждата мечката да не ви надуши и така ще

¹⁵ Пак там, с. 34.

се справите с опасността. А сега си представете, продължава Кейгън, същата ситуация, само че вече имате пушка. Сега според него очевидно ще застреляте мечката и така напълно ще ликвидирате опасността.

Този пример е приведен през 2003 г. и алюзията със Саддам Хюсеин е извън съмнение. Не съм сигурен обаче, че днес, през 2007 г., след всичко преживяно от Съединените американски щати в Ирак, примерът продължава да е актуален.

5. В етически план „хиперсилата“ САЩ, или човекът с чук, са опасни, защото самото наличие на абсолютна власт поставя в неизгодна ситуация Европа, когато предлага решения на международните проблеми със средствата на „меката сила“, дипломатията и многостранните преговори, обвързването с договори и позоваването на международното право, разширяването на търговските и икономическите връзки и др. под. Силният човек, и Кейгън признава това, е склонен да остане глух за подобни подходи. Той несъмнено ще остане глух и за аргументи от рода на приведения от Цветан Тодоров: „от демократична гледна точка, когато една и съща цел може да се постигне по два различни пътя – бързо със сила или бавно без насилие, – бавният е за предпочитане. По-добре Ирак да бъде разоръжен за четири месеца, без това да коства човешки живот, вместо за четири седмици с цената на живота на хиляди хора.“¹⁶

6. Наличието на хиперсила обаче издига и един по-особен проблем: легитимна ли е тя всъщност? Има ли нещо, което може да оправдае неограниченото доминиране на САЩ във военно отношение над целия свят и непрестанното нарастване на военната мощ на тази страна? С думите на Монтескьо от XVIII в. Цветан Тодоров отговаря и на този въпрос: „Неограничената власт не може да бъде легитимна.“ (Шарл дьо Монтескьо, „Персийски писма“, писмо 104). Нещо повече, от гледна точка на американската национална сигурност този хипертрофиран военен потенциал на практика *вреди*, защото култивира необосновано самочувствие за недосегаемост и фалшива самоувереност, че със сила могат да се решат всякакви проблеми. Този ман-

¹⁶ Вж. Тодоров, Ц. Цит. съч., с. 23.

талитет води до „превантивните войни“ и предпочитането на едностранните действия, пренебрегването на международните организации, незачитането на другите и силовото налагане на собствените интереси в международните дела.

Подобни практики двойно влошават ситуацията, защото не правят света по-сигурен. Как да се излезе от този кръг? „Легитимността – пише Тодоров – не е плод нито на произхода, нито на крайната цел; тя зависи от начина на упражняването на властта, а именно, *като ѝ се налагат ограничения, т.е. като бива разделяна с други* (к.а. – К.Л.).“ И още: „Че Съединените американски щати притежават най-голямата военна сила на света, е факт; съвсем друго нещо е обаче те да си служат с нея, за да осъществят незабавно своите намерения. Не става дума за нова принуда, наложена този път на американското правителство, а за *доброволно самоограничаване в упражняването на властта в името на добре разбрания интерес на страната* (к. а. – К. Л.).¹⁷

Очевидно външната политика и най-вече политиката за сигурност на САЩ се нуждае от *мултилатерализиране*. От онова, което Европейският съюз най-добре умее поради самата същност на ежедневните си практики – търсенето и намирането на консенсус, идентифицирането на онова „минимално общо“, което е в състояние да придвижи нещата напред, често пъти за изненада на всички страни. Несъмнено Европейската политика за сигурност и отбрана като усилие да се попълнят и укрепят европейските капацитети за военни акции извън Европа, за избягване на конфликти и мениджмънт на кризи ще позволи на Европа да застане до Съединените американски щати не като васал, а като равностоен партньор в търсенето на нова трансатлантическа обща линия и споделянето на общи отговорности при решаването на глобалните проблеми.

¹⁷ Вж. Тодоров, Ц. Цит. съч., с. 57.